2025

DÖNEM PROJESİ

ÖZGE SÖZEN

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİJİTAL PARA BİRİMLERİNİN ULUSLARARASI TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: MERKEZ BANKASI DİJİTAL PARALARI(CBDC)

DÖNEM PROJESİ

ÖZGE SÖZEN

ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS TEZSİZ YÜKSEK LİSANS

ANKARA, 2025

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİJİTAL PARA BİRİMLERİNİN ULUSLARARASI TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: MERKEZ BANKASI DİJİTAL PARALARI(CBDC)

DÖNEM PROJESİ

ÖZGE SÖZEN

ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS ANA BİLİM DALI

Ankara, 2025

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DİJİTAL PARA BİRİMLERİNİN ULUSLARARASI TİCARET ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: MERKEZ BANKASI DİJİTAL PARALARI(CBDC)

Özge SÖZEN

Dönem Projesi Kabul Tarihi

Proje Danışmanının Unvanı Adı Soyadı- İmzası
DOÇ. DR. MELTEM KESKİN

Bu Dönem Projesinin Tezsiz Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

Onaylayanın Adı Soyadı- İmzası
Enstitü Müdürü
Prof. Dr. Muhammed Enes KALA

Bu Dönem Projesinin Tezsiz Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederim.

BEYAN

Bu proje çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, projem planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu projedeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu projede kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

27/11/2025

Özge SÖZEN

TEŞEKKÜR

Bu dönem projesinin yürütülmesi sürecinde bana sağladığı akademik özgürlük, değerli bilgi birikimi, yol gösterici yaklaşımı ve sürekli desteğiyle her aşamada katkı sunan sevgili hocam Doç. Dr. Meltem KESKİN'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam boyunca beni destekleyen, anlayış ve teşvikleriyle yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma da teşekkür ederim.

ÖZET

Sanayi Devrimi'nden günümüze paranın değeri her geçen gün değişmiştir. Değerli madenlerden oluşan paralar zamanla kağıt paralara çevrilmiştir. Ancak kağıt türlerinin de çeşitlenmesi ve paranın değişim aracı olması her ülkenin para biriminin ve kullandığı kağıt kalitesinin değişmesine yol açmıştır. Bununla birlikte 2.Dünya Savaşı'nın ardından tüm ülkelerde birçok farklı şekilde ekonomik krizlerin yaşanması paranın da değerinin her ülkede farklılaşmasına ya da ortak para birimlerinin kullanımının artarak değerli madenlerden veya değerli kağıt türünden oluşan paranın da ortak bireylerce kullanmasını sağlamıştır.

Günümüzde ise kullanılan paraların Endüstri 4.0 çağının başlaması ve teknolojinin her geçen gün değişmesiyle birlikte kripto paraların kağıt paralar yerini almasını sağlamıştır. Kripto paraların farklılaşması ve dünya üzerinde birçok kişinin kullanmaya başlaması geleneksel şekilde yaşanan alışveriş bicini de değiştirmiştir. Kripto paraların kullanımının artmasıyla birlikte blok zincir teknolojisi de hızla gelişmiş ve günümüzde birçok ülkenin de Merkez Bankaları aracılığıyla kripto para piyasalarına girmesine olanak sağlamış ve dijital paralara oluşan güven ile nasıl işlem yaptığı araştırılmıştır.

Dış ticarette Güney Amerika ülkeleri başta olmak üzere çok fazla ülke dijital paraları kullanmaya başlamış ve geleneksel kağıt para kullanımı ve taşımacılık yerini dijitalleşmeye ve teknolojik gelişmelere yerini bırakmıştır. Bu çalışmada da günümüzde tüm dünya ticaretini etkisi altına alan dijital paraların merkez bankası dijital para üretimi sonucunda CDBC sistemini yaygınlaştırması ve Özellikle Covid- 19 sonrası süreçte dijital ödeme yöntemlerinin uluslararası ticarette ekonomik aktörler tarafından ilgi görmesinde destek olmuştur. Dijital para birimlerinin çoğalması Merkez bankalarını da ödeme sistemlerini dönüştürmeye teşvik etmiştir. Bu amaçla günümüzde birçok merkez bankası ulusal paralarını dijital ortama taşımak için Merkez Bankası Dijital Parası (CBDC) tasarımına başlamıştır. Bu çalışmada Merkez Bankalarının ürettiği dijital paralar üzerinden uluslararası ticaretin gelişiminde dijital paraların etkisi anlatılmıştır.

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY SAYFASI……ii

BEYAN……..iii

TEŞEKKÜR……...iv

ÖZET……..v

İÇİNDEKİLER……...vi

GİRİŞ……..1

1. ULUSLARASI TİCARETİN TANIMI……..2

1.1. Dünya'da ve Türkiye'de Uluslararası Ticaret Uygulamaları……...3

1.2. Uluslararası Ticarette Kullanılan Araçlar…….7

2. ÖDEME KAVRAMININ TANIMI VE ARAÇLARI…….....9

2.1. Uluslararası Ticarette Ödeme Yöntemleri……....11

2.2. Uluslararası Ticarette Merkez Bankalarının Yeri…….12

3. DİJİTAL PARA KAVRAMININ TANIMI……13

3.1. Dijital Para Birimlerinin Uluslararası Ticaretteki Etkileri……15

3.2. Merkez Bankası Dijital Parası (CBDC)'nin Uluslararası Ticarete Etkisi…….17

4. SONUÇ……...21

5. KAYNAKÇA……..23

GİRİŞ

Uluslararası Ticaret, İnsanlığın farklı bölgelerde toplu yaşamalarından beri aktif bir şekilde sürdürülen ekonomik ve yaşamsal döngü olmuştur. Bir bölgede yaşanan savaşın ya da iç karışıklığın beraberinde getirdiği güveniz yaşam şekilleri sebebiyle dünya üzerinde uluslararası ticaret birçok kez durma noktasına gelmiştir.

Sanayi Devrimi ile artan uluslararası ticaret ülkelerin gelirlerini artırmasında ve hem ekonomik hem de siyasi üstünlük kurulmasını sağlamıştır. Ülkeler, Uluslararası ticaretin hızlanması ile birlikte hem ekonomik dengelerini koruyabilmek ve bunu pozitif yönde geliştirebilmek, hem de yaşam kalitesini arttırabilmek için özellikle Covid-19 döneminde uluslararası ticarete yönelmişlerdir. Birçok birey için ülkeler arası genel seyahat kısıtlamanın başlamasıyla birlikte uluslararası ticaretin durmaması ve daha aktif kullanılması önemli hale gelmiştir.

Uluslararası ticaretin bankalar aracılığıyla para kullanılarak yapılması gerek bürokratik kurallar gerekse de vergi yükümlülükleri, dış ticaret işlemlerinde alıcı ve satıcıların farklı ödeme yöntemlerinin tercih etmesine sebep olmuştur. Teknolojinin gelişmesi ve dünya da dijitalleşmenin artmasıyla birlikte de hayatımıza dijital dönüşüm aracı olarak dijital paraların yer almasını sağlamıştır. İlerleyen süreçte Merkez Bankaları'nın da dijital paraya önem vermesi ve üretmesi dijitalleşmenin ekonomi alanında daha çok yer bulmasını sağlamıştır.

Çalışmada da Dijital para birimlerinin genel tanımlaması yapılarak uluslararası ticarete olan etkisi incelenmiş ve bu inceleme de Merkez Bankası Dijital Paraları olan (CBDC) üzerinden yapılmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Uluslararası ticaretin genel bir tanımı yapılarak dünyadaki incelemesi yapılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise ödeme yöntemlerinin genel bir tanımı yapılarak ödeme yöntemi türleri incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Dijital paranın genel bir tanımlaması yapılarak uluslararası ticaretteki yeri merkez bankası dijital paraları olan (CBDC) üzerinden etkisi incelenmiştir.

1. ULUSLARARASI TİCARETİN TANIMI

Uluslararası ticaret, dünyadaki ekonominin işleyişine göre araçlarını şekillendiren ve ticaretin gelişerek ulusların etkileşimini artıran unsurlardan birisidir (Alkın ve Kuşat, 2019). Ülkeler arasındaki her türlü mal ve hizmet alışverişi, ülkelerin ekonomik büyümesi ve gelişmesi, bireylerin istihdamı, bireylerin ve ulusların refah düzeyi ve teknolojik ilerleme gibi birçok alanda belirleyici olmaktadır.

Uluslararası ticaret politikaları ile ülkelerin birbirleri ile olan ticari ilişkileri düzenlenir. Ülkeler birbirlerinin ve kendilerinin ekonomik çıkarlarını korumak için uluslararası ticaretle küresel etkilere yol açar. Küresel etkiler ülkelerin birbirlerine karşı ticarette avantaj sağlamasını destekler. Uluslararası ticarette uygulanan, tarife ve kotalar gibi geleneksel araçlardan başlanarak ülkeler arasındaki serbest ticaret anlaşmaları ve ticaret blokları gibi daha modern yaklaşımlara kadar geniş bir uygulama alanına sahiptir.

Uluslararası ticaretin açıklanmasından önce ticaretin anlatılması gerekmektedir. Ticaret kelimesinin genel olarak tanımı; Kar elde etme amacıyla gerçekleştirilen karşılıklı alım-satım işlemleri olarak tanımlanmıştır. Ticaretin ilk başlangıcı insanlar arasında takas yöntemiyle başlamış ve günümüze kadar gelinen süreçte değişerek ve dijitalleşerek devam etmiştir (Polat, 2007). Uluslararası ticaret, genel olarak bir ülkenin kamu ya da özel sektör tarafından üretilen mal ve hizmetlerin başka ülkelere satılması veya bu ülkelerden satın alınması şeklinde yürütülen ekonomik faaliyetler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Seyidoğlu, 1999). Bu nedenle, uluslararası ticaret ile iç ticaret arasındaki temel fark; ekonomik işlemlerin yalnızca ulusal sınırlar içinde gerçekleşmemesi, aksine farklı ülkeler arasında yapılan alışverişe dayanmasıdır (Uçan, 2023). Uluslararası ticaret, ülkeler ve bölgeler arasında gerçekleştirilen, mal ve hizmetlerin sınırların dışında belirli bir tutar karşılığında kurumlara ya da bireylere ulaştırılmasını sağlayan ekonomik faaliyetin de temelini oluşturan bir araçtır (Macit, 2019). Uluslararası ticaret örnekle açıklanacak olursa bir ülkenin kendi sınırları içerisinde ürettiği bir malı başka ülkede belirli bir bedel karşılığında ihtiyacı olanlara satım yaparak elde ettiği gelire aracı olan kavramdır (Tahirler, S. 2016). Bu örnekte önemli olan unsur mal e hizmetlerin üretenden ihtiyacı olana bedel karşılığında takas edilmesidir. Uluslararası ticaret bu örnekte önemli bir kavram olurken uluslararası ticaretin sağlanması içinde birçok koşul bulunmaktadır.

Uluslararası ticaretin Dünya genelindeki mal ve hizmetin değişiminin tanımı olarak sunulması her ülkede yaşayan bireylerinde yaşamalarında ihtiyaç duyduğu ürünlere ulaşarak hayatını sürdürmesi ve mutlu olması olarak ifade edilmiştir.

Uluslararası ticaretin sağlanabilmesi için mal ve hizmetin üretilmesi gerekmektedir. Ancak her bölgede mal ve hizmet üretimi sınırlıdır. Bu nedenle başka ülkelerde de yer alan mal ve hizmetin ürünün üretileceği ülkede toplanması gerekmektedir. Bunun içinde gerçekleşen ülkeler arasındaki ticaret uluslararası ticaretin temelini oluşturur ve uluslararası ticaretin gelişmesine katkı sağlar (Grozdanovska vd., 2017).

1.1. Dünya'da ve Türkiye'de Uluslararası Ticaret Uygulamaları

Uluslararası ticaretin tarihsel gelişimi insanlık tarihi kadar eskiye dayanır. Çünkü insanlığın varlığı ile ticaret başlamıştır. Farklı coğrafyalara göç eden insanlarla birlikte de uluslararası ticaret başlamış ve günümüze kadar gelinen süreçte hızla gelişmiştir. İnsanlar, farklı bölgelerde bulunan kaynaklara ihtiyacı olduğundan bu kaynaklara ulaşırken elde ettikleri mal ve hizmetleri takas yoluyla değiştirmeye başladıklarında, uluslararası ticaretin başlangıcı sayılmıştır. Uluslararası ticaretin hızla gelişmesinin bir nedeni de insanlığın sürekli olarak göç etmesi, dünyayı keşfetme isteğiyle bir yerden bir yere göç ederken ihtiyaç duyduğu mal ve hizmete ulaşmak istemesi ve yeni kültürlerle etkileşime geçerek kendi ticaretini artırmayı istemesi uluslararası ticareti de geliştirmiştir.

Uluslararası gerçekleşen keşifler ve toplumların birbirleriyle olan etkileşimleri, farklı medeniyetlerin bir araya gelerek kültürel, siyasi, toplumsal ve ekonomik alanlarda iş birliği yapmasını sağlamıştır. Böylelikle, farklı medeniyetler arasında ticari işbirliğinin oluşması sağlanmıştır. Günümüze doğru gelinen süreçte zengin bir kültürel alışveriş başlamış ve devam etmiştir (Usta 2019).

Dünyada uluslararası ticarette tarihsel süreç incelendiğinde, farklı medeniyetler arasında ticaret yoğun bir şekilde gerçekleşirdi. Mezopotamya, Mısır, Fenikeliler, Roma İmparatorluğu gibi uygarlıklar, geniş coğrafyaları birbirine bağlayan ticaret yolları oluşturmuş ve bu güzergahlar üzerinden yoğun ekonomik ilişkiler geliştirmişlerdir. Bu dönemde altın ve gümüş gibi değerli metallerin yanı sıra ipek, baharat gibi kıymetli mallar ticaretin temel ürünleri arasında yer almıştır. Orta Çağ'a gelindiğinde Avrupa, Asya ve Afrika arasındaki ticaretin merkezi haline gelmiştir. İpek Yolu ve Sahra Altı rotaları gibi stratejik ticaret hatları önem kazanmıştır. Keşifler Çağı ile birlikte Avrupalı devletler yeni bölgelerle temas kurmuş, özellikle 15. yüzyıldan itibaren sömürgecilik faaliyetleri ve

denizaşırı ticaret hız kazanmıştır. 18. ve 19. Yüzyıllarda gerçekleşen Sanayi Devrimi ise uluslararası ticaret hacmini büyük ölçüde artırmış, üretim kapasitesinin artması ve demiryolu ile deniz taşımacılığındaki teknolojik ilerlemeler ticaretin küresel ölçekte yayılmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte Avrupa devletleri, kolonileşme ve köle emeğine dayalı ekonomik düzen sayesinde uluslararası ticarette baskın bir konum elde etmiştir.

20. yüzyılda ise uluslararası ticaret, teknolojik ilerlemeler, haberleşme ve ulaşım kolaylıklarıyla oldukça büyük bir hız ve kapsam kazanmıştır. Küreselleşme süreciyle birlikte dijitalleşmenin de hızlanması uluslararası ticaretin daha da hızlı gelişmesini sağlamıştır. Günümüzde uluslararası ticaret, ülkeler ve bölgeler arasında mal, hizmet, sermaye ve bilginin dolaşımını mümkün kılarak, küresel ekonomi içindeki karşılıklı bağımlılıkların merkezinde yer almaktadır. (Macit, 2019) Uluslararası ticaretin tarihsel gelişim süreci, kültürel, ekonomik, siyasi ve teknolojik unsurların etkileşimi sonucunda biçimlenmiş; bu süreç, devletler arası ilişkilerin yapısını, ekonomik büyüme dinamiklerini ve küresel bağlantıları önemli ölçüde dönüştürmüştür.

Uluslararası ticaretin Türkiye'de gelişmesi de cumhuriyetten bugüne kadar farklı evrelerden geçmiş ve dönem içerisinde uygulanan politikalar dışa açılmanın bir gereği olarak küresel ekonomiye entegrasyon çerçevesinde oluşmuştur. Türkiye'de uluslararası ticaretin gelişimi Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında imzalanan Balta Limanı Anlaşması ile durgunluk dönemine girmiştir. Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan Düyun-u Umumiye' ye kadar ulaşan çöküş sürecinin başlaması Anadolu topraklarından üretilen ürünlerin yurtdışına gitmesinin önüne geçerek iç pazara yurtdışından ürünlerin girerek ithalatın artmasına yol açmıştır. Osmanlı Devleti imzalanan bu ticari anlaşmayla dışa açılarak uluslararası ticaretten fayda sağlamayı düşünürken Avrupa ülkelerinin açık pazarı haline gelmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nde özellikle 1850 yılından sonra gelişmiş ülkelerin hammadde sağlayan bir konumda olması uluslararası ticarette gerilemesine yol açmıştır. Böylelikle Osmanlı Devleti kendi üretebileceği, ithalata ihtiyaç duymayacağı ürünlerde de diğer ülkelere bağlı hale gelmiştir (Durhan, 2002:103).

Cumhuriyet Dönemi'ne geçerken de ilan edilmeden 1923 Şubat'ında İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlarla Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'nde dış ticaretinde hangi yönde ilerleyeceği belirlenmiştir. Kongrede, milliyetçi ve liberal ekonomi politikaları benimsenirken uygulanan ekonomi politikaları, özel girişime önem veren ve dışa bağlı bir yapı görünüşünde olmuştur. Dışa bağlı bir ekonomi politikasının uygulanmasının en önemli

nedeni Lozan Barış Anlaşması ekonomik hükümler oluşturmuştur (Savrul, Özel ve Kılıç, 2013:61-62).

1929 Ekonomik Krizi'nde tüm dünya dış ticarette farklı mallara kayarken Türkiye, Devletçilik politikasının uygulamalarıyla birlikte iç pazarında birçok ürüne ihtiyacı olmadığı için Askeri alanda dış ticaret ürünlerini ithal etmeye başlamıştır. Merkez Bankası'nın 1931'de faaliyete geçmesinden sonra, sanayi sektörünü desteklemek amacıyla 1932'de Sanayi Kredi Bankası kurulmuş; kamu ve özel girişimlere yönelik projeleri değerlendirmek üzere Devlet Sanayi Ofisi oluşturulmuştur. Buna ek olarak, tekstil alanında üretim ve ticaret faaliyetlerini yürütmek üzere 1933'te Sümerbank'ın kuruluşu gerçekleştirilmiştir (Özcan, 1998:43). Böylelikle dış ticarete olan ilgi de üretim malzemeleri açısından azalmıştır. Bu anlamda Türkiye'de dokuma, kimya, selüloz gibi sektörlerde üretim sağlanarak ihracatı yapılır ürünler elde edilmeye başlanmıştır. Demiryollarının gelişmesiyle birlikte Zonguldak Kömür Şirketi ve İzmir Telefon Şirketi gibi şirketler kamulaştırılmış, yerli hammaddeyi kullanacak sanayi kuruluşları desteklenmiş ve sanayi üretimi ile kalkınma ivmesi artış göstermiştir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004:49).

Uzun yıllar Devletçilik politikası ile yerli malları teşvik edilerek dış ticaret alt planlara bırakılsa da 1980'lerin sonlarına doğru serbestleşme politikası çerçevesinde dış ticarette önemli artışlar yaşanmıştır. Türkiye, bölgesinde uluslararası ticarete en açık ülke haline gelmiştir. 24 Ocak Kararları ile birlikte dış ticaretin hızlanması Türkiye Ekonomisi, devletçi bir politika yerine açık, küresel ekonomiyle uyum sağlayan serbest piyasa yaklaşımını benimsemiştir. (Kundak, 2015:76).

1990 yılından itibaren Türkiye'nin dış ticaret hacmi 35,2 milyon dolara ulaştıktan sonra uluslararası ticarette uygulanan birçok vergi de uygulanmamaya başlamıştır. Türkiye'nin bu dönemdeki uluslararası ticaret dengesi, 12,9 milyon doları (%37) ihracat iken 22,3 milyon doları (%63) ithalat olarak gerçekleşmiştir. İhracatın iş kollarına göre dağılımında ise tarım ürünleri yüksek bir orana sahiptir., %15,6, madencilik %2,5'luk pay ise uluslararası ticarette en yüksek değeri olan ham maddelerden olmuştur (Özertan, 2013:26).

2000 yılı itibariyle Türkiye'nin dış ticaret ciroları 82, 2 milyon dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu toplamın 17, 7 milyon dolarını (%34) ihracat oluştururken, 54, 5 milyon dolarını (%66) ithalat oluşturmuştur. İhracatın sektörel dağılımı incelendiğinde tarım %6, madencilik %1,4'lük bir paya sahiptir. Sanayi sektörünün oranı %91,9 olarak

gerçekleşmiştir. Bu veriler, sanayi sektörünün zaman içerisinde ihracattaki ağırlığını sürekli artırdığını, buna karşılık tarım sektörünün payının giderek azaldığını göstermektedir. Türkiye'de ekonomik kriz ve doğal afet dönemlerinde yaşanan ekonomik bozulmalar kısa dönem olarak devletçilik politikaları uygulanmıştır. Aynı durum pandemi döneminde de uygulanmıştır. Pandemi döneminde sağlık ürünleri olarak Türkiye daha iyi bir konumda olduğu için uluslararası ticarette birçok ülkeye ilaç, sağlık ürünleri ve kolonya gibi ürünler dış ticaretin önemli bir kalemini oluşturmuştur (Karagöl, 2013:75).

Sonuç olarak Dünya uluslararası ticaret hacmi, pandemi ve sonrası dönemde 2021'in son çeyreğinde %5,7, ardından 2022'nin ilk çeyreğinde %3,2'lik büyüme izlenmiştir. Büyüme hızındaki bu gerileme, sonrasında da Ukrayna'daki savaşın etkisiyle dış ticaret hacmi Avrupa başta olmak üzere düşük seviyelerde seyretmiştir. Çin'deki pandemi kısıtlamalarındaki gevşemenin ticarette yükselişler gerçekleşmiştir. Özellikle dijitalleşmenin gelişmesiyle teknolojik ürünlerin uluslararası ticaretteki etkisi oldukça artmıştır.

Dış ticaret mal barometresinin oluşturulmasında kullanılan göstergelerdeki değişimler birbirinden farklı yönlerde seyretmiştir. İhracata ilişkin ileriye dönük sipariş endeksi 100.1 seviyesinde ölçülmüş; bu değer trend ile uyumlu olmakla birlikte, endeksin aşağı yönlü bir eğilime girdiğine işaret etmektedir. Uluslararası ticarette otomotiv sektörü teknolojik ve çevre dostu araçların üretilmesiyle ön plana çıkmıştır. Otomotiv ürünleri endeksi 99 seviyesinde ölçülmüş olup, bu değer trendin yani 100 puanın bir miktar altında kalarak yükseliş ivmesinin zayıfladığına işaret etmektedir. Hava taşımacılığı endeksinin 96,9, elektronik bileşenler endeksinin ise 95,6 düzeyinde olması; her iki göstergenin de trend seviyesinin altında ve aşağı yönlü seyir gösterdiğini ortaya koymaktadır. Buna karşın, hammadde endeksi 101 puanlık değeriyle son dönemde trendin bir miktar üzerine çıkmıştır. Konteyner taşımacılığı endeksi ise 103,2 puanlık okumasıyla güçlü bir performans sergilemektedir. Bu durum, COVID-19 kısıtlamalarının gevşemesi sonucunda Çin limanlarından gerçekleştirilen sevkiyat hacimlerinin artmasıyla ilişkilendirilmektedir.

OECD verilerine göre, G20 ülkelerinin mal ticareti büyümesi 2022'nin ikinci çeyreğinden itibaren ABD doları cinsinden belirgin bir yavaşlama göstermiştir. 2022'nin ilk çeyreğinde G20'nin mal ihracatı %4,8, ithalatı ise %6,2 oranında artmışken, ikinci çeyrekte bu oranlar sırasıyla %2,1 ve %2,6 seviyesine gerilemiştir. Ukrayna'daki savaşın etkisiyle yükselen emtia fiyatları, nominal değer açısından mal ticaretini desteklemeye devam

etmiştir. Ancak büyümenin değer bazında yavaşlaması, kısmen ABD dolarının diğer önemli para birimleri karşısındaki değer kazanımıyla ilişkilendirilmektedir. Artan enerji fiyatlarının etkisiyle, 2022'nin ikinci çeyreğinde Kuzey Amerika'da mal ticareti belirgin biçimde yükselmiş; bu dönemde ABD'nin ihracatı %10,2, Kanada'nın ihracatı ise %11,0 oranında artmıştır. Avrupa Birliği'nde (AB27) mal ihracatı %0,3 ile sınırlı bir artış kaydederken, ithalat büyük ölçüde enerji talebi kaynaklı olarak daha yüksek bir hızla genişlemiştir (%3,0). Doğu Asya'da ise pandemi kısıtlamalarının ekonomik faaliyetleri olumsuz etkilemesi ve artan enflasyon baskısının dış talebi zayıflatması sonucunda mal ihracatı gerilemiştir. Bu çerçevede, Japonya'nın ihracatı %4,9, Çin'in ihracatı %0,4 ve Güney Kore'nin ihracatı %2,2 oranında azalmıştır. Yüksek emtia fiyatları ise G20 içerisinde önemli emtia ihracatçısı konumundaki ülkelerin dış ticaret performansını desteklemiştir. Söz konusu dönemde Avustralya'nın mal ihracatı %12,5; Endonezya'nın %12,7 ve Hindistan'ın %7,1 oranında artış göstermiştir.

2022 yılının ikinci çeyreğinden itibaren Türkiye ekonomisi yıllık bazda 7,6 oranında büyüme kaydetmiştir. Bu dönemde ihracatın büyüme performansına katkısı 3,87 puan olarak gerçekleşmiş, dolayısıyla büyümenin yaklaşık yarısının mal ve hizmet ihracatından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı ise 2.7 puan durumuna gelmiş ve pandemi döneminde yaşanan geriye gelen uluslararası ticaretteki veriler yükselişe geçmiştir (immib.org).

1.2. Uluslararası Ticarette Kullanılan Araçlar

Uluslararası ticarette her ülke kendi toplumunun özelliklerine göre ticaret yapılan her ürüne belirli koşullar koymaktadır. Bu koşullarda uluslararası ticarette kullanılan araçları belirlemiştir. Başlıca uluslararası ticarette kullanılan araçlar aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir;

1) Gümrük Tarifeleri,
2) Tarife Dışı Alınan (non-tariff barriers) Tedbirler. Bu tedbirlerde şu şekilde sınıflandırılabilir;

- Miktar Kısıtlamaları,
- Tarife Benzeri Faktörler,
- Görünmez Engeller,
- Gönüllü İhracat Kısıtlamaları vb.

Uluslararası ticarette finansman desteği sağlamak çok önemlidir. Bu yüzden uluslararası ticaretten en fazla kullanılan araçlar finansman araçları olmuştur. Bir ülkenin uluslararası ticarette diğer ülkelerin önüne geçmek istiyorsa ihracatçısının finansman kaynağına ulaşmasını sağlamak önemli bir araç olmuştur. Bu amaçları özetlemek gerekirse; İhracat Kredileri ile başlamak gerekir. İhraca Kredileri: İhracatçılar, ihracat işlemlerini finanse etmek için ihracat kredilerinden yararlanıldığı bir finansman türüdür. Bu krediler, ihracatçılara ihracat süreci boyunca likidite sağlama desteği vermektedir. İhracat kredileri genellikle devlet destekli kurumlar veya ticaret bankaları tarafından sağlanmıştır. Bu kredilerin avantajları, düşük faiz oranları, uzun vadeler ve ödeme koşullarında esneklik sağlandığında kullanımı artmakta ve uluslararası ticaret gelişmektedir.

Bir diğer uluslararası ticaretteki araç ise İhracat Faktöringidir: İhracat faktoringi, ihracatçıların ihracat faturalarını faktoring şirketlerine devretmesi ve bu şirketlerin faturaların bir kısmını hemen ödemeleri anlamına gelmektedir. Bu şekilde, ihracatçılar hızlı bir şekilde nakit akışı elde ederler. İhracat faktoringi, ihracatçıların alacaklarını tahsil etme riskini azaltır ve likidite sorunlarıyla mücadele etmelerine yardımcı olmaktadır.

Uluslararası ticarette kullanılan diğer araçlar ise İhracat Sigortası'dır: İhracat sigortası, ihracatçıların ihracat işlemlerinden kaynaklanan ticari ve siyasi risklere karşı korunmalarını sağlar. Bu sigorta, ödeme riski, nakliye riski, malın kaybolması veya hasar görmesi gibi risklere karşı ihracatçıları korur. İhracat sigortası, ihracatçıların güvence altına alınmış bir ortamda iş yapmalarını sağlar ve ihracat işlemlerine olan güveni artırmıştır.

İhracat İhracatçılar: İhracatçılar, uluslararası ticarette finansman sağlamak için ticari bankalardan ve finansal kuruluşlardan çeşitli ürünlerden yararlanmışlardır. İhracatçılar, ihracat işlemleri için banka garantileri, akreditifler ve diğer finansal enstrümanlar gibi ürünleri kullanabilirler. Bu enstrümanlar, alıcı ve satıcı arasında güveni artırırken ödeme güvencesi sağlar.

İhracat Hibeleri ve Teşvikler: Bazı ülkeler, ihracatçılara destek olmak amacıyla ihracat hibeleri ve teşvikler sunmaktadır. Bu hibeler ve teşvikler, ihracatçılara mali destek sağlayarak ihracat faaliyetlerini desteklemeyi amaçlamıştır.

Ticari İlişkiler: İhracatın finansmanı aynı zamanda sağlam ticari ilişkiler ve güvene dayalı iş birlikleriyle de desteklenmelidir. İhracatçılar, potansiyel alıcılarla sağlam bir iş birliği geliştirmek, karşılıklı çıkarları gözetmek ve uzun vadeli ilişkiler kurmak için çaba

göstermeleri gerekmektedir. Güçlü ve sürdürülebilir ticari ilişkiler, finansman sağlama sürecinde önemli bir rol oynamış ve uluslararası ticareti de canlandırmıştır.

Uluslararası Finans Kuruluşları: İhracatçılar, uluslararası finans kuruluşlarından kaynak sağlama imkanlarını araştırabilirler. Örneğin, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve İhracat-İthalat Bankaları gibi kuruluşlar, ihracatçılara finansal kaynaklar ve danışmanlık hizmeti sunarlar.

Sonuç olarak uluslararası ticaretin en önemli araçları ihracatta kullanılan araçlardır. İhracat bir ülkenin ekonomik olarak gelişmesindeki en önemli koşuldur. Bu koşulu da uluslararası ticaretin gerçekleşmesiyle sağlanmıştır. Uluslararası ticarette de ihracatı başarılı bir şekilde finanse eden ve geliştiren uluslararası ticaretin araçları olmuştur.

2. ÖDEME KAVRAMININ TANIMI VE ARAÇLARI

Ödeme kavramı, mal, hizmet veya bir yükümlülüğün yerine getirilmesi karşılığında bir taraftan diğerine gerçekleşen para transferi anlamına gelmektedir. Ödeme kavramının içerisinde Nakit, kredi kartı, çek veya elektronik transferler dahil olmak üzere çeşitli yöntemlerle yer alır. Zamanında ve doğru şekilde yapılan ödemeler, finansal işlemler ve olumlu iş ilişkilerinin sürdürülmesi için önemlidir (emagia.com).

Uluslararası ticaret ve finans sektörünün içerisinde ise ödeme kavramı ikiye ayrılır ve uygulama yerlerine göre tanımlanmaktadır. Bir yerden diğer bir yere kullanılan para transferlerinde kullanılan ödeme hizmeti ve ödeme sistemi kavramları, birbirlerinden farklı olarak tanımlanır (tcmb.gov).

Ödeme hizmeti, bireyler veya işletmeler adına, bir ödeme hesabının bulunup bulunmamasından bağımsız olarak, para transferine ilişkin işlemleri ve bu işlemlere yönelik sunulan hizmetleri kapsayan bir kavramdır. Bu kapsamda; ödeme hesabının yönetimi, ödeme araçlarının basımı ve kabulü, mobil ödeme uygulamaları, para transferleri, fatura tahsilatları, ödeme emri başlatma hizmeti ve hesap bilgisi sunma hizmetleri yer almaktadır. Örneğin bir kişinin banka hesabından başka bir kişiye para göndermesi durumunda, bankanın bu işlem sürecinde sunduğu hizmetler ödeme hizmeti olarak tanımlanır. Bu çerçevede banka, ödeme hizmeti sağlayıcısı; işlemi yapan kişi ise hizmet kullanıcısı konumundadır. Ödeme sistemi ise, bankaların kendi aralarında para transferlerini gerçekleştirmek için kullandıkları teknik altyapı ve düzenlemeleri ifade etmektedir (tcmb.gov).

Bankalar arasındaki para transferleri, Merkez Bankası tarafından işletilen Elektronik Fon Transfer sistemi (EFT) aracılığıyla yürütülmektedir. Bu sistem sayesinde bankalar arası ve farklı banka müşterileri arasındaki fon aktarımlarında kullanılmaktadır. Ödeme sistemleri ise işlevlerine göre şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1) Para göndermek isteyen bir kişi, ödemeyi yapacağı diğer kişinin hesabı olan bankasına gerçekleştirmek istediği para aktarma işlemi için ödeme emri verir.
2) Müşterisi olduğu kişiden ödeme emrini alan banka, işlemle ilgili transfer emrini ilgili birimlere iletir.
3) EFT Sistemi aracılığıyla, paranın kaydı olarak gönderici banka hesabından alıcı banka hesabına geçmesi sağlanır.
4) Alıcı banka, işlemin durumu hakkında bilgilendirilir.
5) Alıcı banka, sistemden gelen "işlem gerçekleşti" bilgisi üzerine, müşterisi olan alıcıya parayı öder.

Yukarıda verilen örnekte kullanılan ödeme araçları; ödeme hizmeti sağlayıcısı ile kullanıcı arasında belirlenen, kullanıcının ödeme talimatı vermesine imkan tanıyan kart, mobil cihaz, şifre gibi kişiye özgü araçlar olarak tanımlanmaktadır. Günümüzde finansal sistem içerisinde yer alan aktörler, farklı yöntemler kullanarak ödeme işlemlerini gerçekleştirebilmektedir. Sisteme dâhil olan kuruluşlar, ilgili altyapıya bağlanarak kendi aralarında çeşitli türde ödeme işlemlerini yapabilme kapasitesine sahiptir.

Ödeme sistemleri, bankalar arasındaki çok sayıdaki ve karmaşık yapıya sahip para transferlerinin hızlı ve hatasız bir şekilde yürütülmesini sağlayan yapıları ifade etmektedir. Bu sistemler, kendi içinde iki temel kavram üzerinden ele alınmaktadır: takas ve mutabakat. Takas; sisteme iletilen transfer talimatlarının karşı tarafa aktarılması, bu talimatların karşılıklı olarak işlenmesi, provizyon sürecinin yürütülmesi ve gerekli durumlarda işlemlerin netleştirilmesi gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Mutabakat ise, iki veya daha fazla taraf arasında gerçekleşen fon veya menkul kıymet aktarımından doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi sürecini tanımlamaktadır (tcmb.gov).

Ödeme kavramının tanımı ve içerisinde yer alan araçlar yukarıdaki şekilde açıklanmıştır. Ancak Sanayi Devrimi sonrasında hızla gelişen ve daha da teknolojik hale gelen finans sektörü içerisinde ödeme kavramı da teknolojik hale gelmiştir. Dijital kanallar aracılığıyla yapılan ödemeler gün geçtikçe bireyler açısından hem daha az maliyetli hem de zamandan kazanç sağlamak açısından verimli hale gelmiştir (tcmb.gov).

2.1. Uluslararası Ticarette Ödeme Yöntemleri

Uluslararası ticarette birden fazla ödeme yöntemi kullanılmakta olup, bu yöntemlerin seçimi ihracatçı ile ithalatçı arasındaki güven düzeyi ve tarafların üstlenmek istedikleri risklere göre farklılaşmaktadır. Tarafların ticari ilişkisindeki risk dağılımı ve karşılıklı beklentileri, hangi ödeme yöntemini tercih edeceğini belirleyen temel unsurlardır. Uluslararası ticarette kullanılan farklı yaygın olarak kullanılan ödeme şekilleri aşağıdaki gibi yapılabilir;

1) Peşin Ödeme (Cash Payment / Advance Payment / Prepayment / Cash Before Delivery)

Bu yöntemde, ürünün sevkiyatından önce ödeme ithalatçı tarafından gerçekleştirilir. Dolayısıyla, ihracatçı risk üstlenmezken; teslimat gecikmesi, ürünün koşullara uygun olmaması veya benzeri olumsuzluklar nedeniyle ortaya çıkan risklerin tamamı ithalatçı tarafından taşınmaktadır.

2) Mal Mukabili Ödeme (Cash Against Goods)

Bu ödeme yönteminde ithalatçı malı teslim aldıktan sonra bedeli ihracatçıya ödemektedir. İhracatçı, malları alıcı adına sevk ettikten sonra, sevkiyatı temsil eden belgeleri banka aracılığıyla ithalatçıya iletir; bu iletim doğrudan veya bedelsiz olarak gerçekleştirilebilir. Bu yöntem, ihracatçının en yüksek düzeyde risk üstlendiği ödeme şekillerinden biridir.

3) Vesaik Mukabili Ödeme (Cash Against Documents / Documentary Collections)

İhracatçı satış sözleşmesinde yer alan koşullara uygun biçimde malları sevk ettikten sonra, sevkiyatı temsil eden belgeler banka aracılığıyla ithalatçıya iletilir ve bu belgelerin teslimi, mal bedelinin tahsil edilmesi şartına bağlanır.

4) Kabul Kredili Ödeme (Acceptance Credit)

Bu ödeme yönteminde, taraflar arasında varılan mutabakat doğrultusunda, malların bedeli sevkiyat sonrasındaki belirli bir süre içinde ödenmektedir. Ödeme, belirlenmiş vadede gerçekleştirileceğine dair taahhüt içeren ve bu taahhüdü güvenceye alan bir poliçe ya da bono ile teminat altına alınmaktadır.

Kabul Kredili Akreditif

Uluslararası kurallar kapsamında düzenlenen akreditiflerde, sevk belgeleri ile birlikte sunulan poliçenin ithalatçı bankası veya muhabir banka tarafından kabul edilmesi sonrasında belgelerin serbest bırakılması sağlanmakta; poliçe bedelinin ise belirlenen vade tarihinde ödenmesine imkân tanınmaktadır.

Kabul Kredili Vesaik Mukabili:

Bu yönteme göre, bankanın sevk belgelerini ve beraberindeki poliçeyi ithalatçının kabul etmesinden sonra teslim etmesiyle, ödeme yükümlülüğü poliçe vadesinde yerine getirilmekte ve mal bedeli ilgili tarihte ihracatçıya aktarılmaktadır.

Kabul Kredili Mal Mukabili

Bu yönteme göre, mal bedelinin ödenmesi; ithalatçının ürünü teslim alması ve poliçe kabulünü gerçekleştirmesinden sonra, belirlenen vade tarihinde yapılmaktadır.

5) Akreditifli Ödeme (Letter of Credit)

Akreditifli ödeme yönteminde, ithalatçının talimatı doğrultusunda, ithalatçının çalıştığı banka belirli bir tutara ve vadeye kadar, gerekli koşulların sağlanması ve ihracatçı tarafından sevkiyata ilişkin belgelerin sunulması halinde ödeme yapmayı taahhüt etmektedir. Bu yöntemde her iki taraf da bankanın mali güvencesi altında bulunduğundan, akreditifli ödeme hem ithalatçı hem de ihracatçı açısından önemli avantajlar sunmaktadır.

Banka Ödeme Yükümlülüğü- Bank Payment Obligation (BPO)

Banka Ödeme Yükümlülüğü, ihracatçı ile ithalatçı arasındaki ticarete ilişkin verilerin yalnızca elektronik ortamda iletilip başarıyla eşleştirilmesi koşuluyla, yükümlü banka (ithalatçının bankası) tarafından lehtar bankaya (ihracatçının bankası) verilen, geri alınamaz nitelikte ve bağımsız bir ödeme garantisidir. Bu yöntem, akreditif ve mal mukabili ödeme şekillerinin özelliklerini bir araya getiren nispeten yeni bir uygulama olarak kabul edilmektedir (gumrukrehberi.gov).

2.2. Uluslararası Ticarette Merkez Bankalarının Yeri

Merkez bankası, yer aldığı ülkedeki para ve banka sistemini kontrol etmekle görevlendirilmiş kurum olarak tanımlanmaktadır. Bankaların bağlı olduğu ana banka olarak gösterilmektedir. Merkez Bankası olarak belirtilmelerinin asıl sebebi para ve banka işlemlerinde diğer bankaların merkezini oluşturması ve merkezin de bankaları yönlendirmesidir. Merkez bankaları ülkelerin ekonomik gelişmelerine bağlı olarak ortaya

çıkmıştır. Günümüze gelindiğinde merkez bankalarının ortaya çıkması ve gelişmesi bankaların gelişmesinden sonra ortaya çıkmış ve birçok merkez bankası 19.yüzyıldan sonra ülkelerin bağımsızlığını ilan etmesiyle kurulmuştur.

Merkez bankalarının gelişmesi ve kendisini yenilemesi basılı para çeşitlerinin önemini yitirmesi ve ticari banka türünde hizmet veren bankaların parayı yaratma işlevlerinin ön plana çıkmasıyla eş zamanlı gerçekleşmektedir. Toplam talebin belirlenmesinde para politikasının etkili olduğuna ilişkin görüş birliğinin güçlenmesi, fiyat istikrarı ve enflasyon oranı gibi temel makroekonomik göstergelerin yönetiminde merkez bankalarının rolünü her geçen gün daha önemli hale getirmiştir.

Likiditenin para tabanı üzerinden ölçülmesi ve yalnızca merkez bankası tarafından arz edilmesi, likidite yönetiminin de merkez bankalarının sorumluluğunda yürütülmesini gerekli kılmaktadır. Hane halkı, nakit kullanımına ilişkin taleplerini karşılamak; bankacılık sektörü ise ödeme yükümlülüklerini yerine getirebilmek için değişim araçlarına ihtiyaç duymaktadır. Bu koşullar altında merkez bankaları, söz konusu gereksinimleri karşılarken aynı zamanda rezerv seviyelerini kontrol ederek mali istikrarı korumayı ve makroekonomik hedeflerine ulaşmayı amaçlamaktadır (Mohan, 2006).

Para bireylerinde kurumlarında ihtiyaçlarını gidermesi için temel kaynaktır. Çünkü üretimin ve yaşamsal ihtiyaçların aksamaması, kredi yokluğundan sorun yaşamaması için paranın ekonomik döngüye doğru ve yeterli bir şekilde sunulması gerekir. Tersi durumda ülkelerin ekonomilerinde ya enflasyonist ya da deflasyonist baskılarla veya çeşitli kriz tehlikeleri ile karşılaşılır. Hükümetler merkez bankasını, bankacılık sistemini ve para arzını yönetmesi için kurmuşlardır.

Uluslararası ticarette de merkez bankaları ülkelerin ekonomilerini düzenlenmesi, dış borç-iç borç dengelerini kurması ve ülkelerin ekonomik döngüsüne sokulan dövizlerin kurallarının belirlenmesi ve ithalat-ihracat dengesinin kurulmasına yardımcı olan kurumların başında merkez bankaları belirlemektedir. Bu nedenle ülkelerin merkez bankaları ekonominin düzenleyici kaynağını oluşturmuştur. Ayrıca ülkelerin uluslararası ticaretteki kurallarını da belirleyerek dünyadaki ekonomik düzeninde sağlanmasına yardımcı kurumlardır.

3. DİJİTAL PARA KAVRAMININ TANIMI

Dijital para, fiziksel olarak basılmayan ve sadece dijital ortamda var olan bir ödeme aracı şeklinde tanımlanmaktadır. Geleneksel para birimlerine benzer şekilde ödeme yapmak, mal ve hizmet satın almak için alternatif ödeme yöntemi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bankaların, merkez bankalarının veya özel şirketlerin çıkardığı dijital paralar, internet bankacılığı ve mobil ödeme sistemleri yardımıyla kullanılabilir hale getirilmiştir (edenred.com).

Dijital para, bireylerin ve kurumların daha hızlı ve güvenli finansal işlemler yapması için yardımcı olarak kullanılmaktadır. Geleneksel bankacılık sistemlerine kıyasla daha düşük işlem maliyetleri sunarak finansal erişimi ucuz ve kolay bir şekilde sunmaktadır. Aynı zamanda elektronik cüzdanlar ve mobil uygulamalar aracılığıyla anında istenilen para birimi ya da dijital para birimleri içerisinde transfer işlemi yapılabilmektedir (edenred.com).

Dijital para, blok zinciri tabanlı kripto paralardan farklı olarak genellikle merkezi bir otorite tarafından yönetilir. Bu nedenle bireylerin ve kurumların kullanımı için daha düzenli ve güvenli bir altyapıya sahiptir. Örneğin, merkez bankaları tarafından çıkarılan dijital para birimleri devlet güvencesi altında olduğu için daha stabil yapılara sahiptir. Ancak bu paraların kullanım alanı ve özellikleri ülkeler arasında veya kurumlar arasında farklılık gösterebilmektedir. Dijital para kavramının birçok açıklaması vardır. Dijital para birden çok yerde birden fazla türde kullanılabilmektedir. Dünyada dijital para açısından en yaygın olanı ülkelerin merkez bankası dijital paraları (CBDC), özel şirketler tarafından çıkarılan dijital paralar ve sanal para birimleridir (edenred.com).

Merkez bankası dijital paraları (CBDC), üretildiği ülkedeki devletin kontrolü altında olan ve fiziksel para birimlerinin dijital versiyonu olarak işlev gören paralardır. Örnek verilecek olursa Çin'in geliştirdiği Dijital Yuan (e-CNY) ve Avrupa Merkez Bankası'nın planladığı Dijital Euro, bu tür paralar arasında yer alır. Bu paralar hem uluslararası ticarette ülkelerin ödemelerini kolaylaştırmakta hem de kendi içlerinde değiştirilebilme imkanı sunmaktadır. Devletlerin haricinde özel şirketlerde dijital para çıkarabilmektedir. Özel şirketler tarafından çıkarılan dijital paralar, genellikle belirli bir platformda veya ekosistemde kullanılan token'ler olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, PayPal'ın dijital ödeme sistemleri veya Facebook'un geliştirdiği Diem projesi merkezi sistemler tarafından yönetilen dijital paralar bu tokenler arasında yer almıştır (edenred.com).

Sonuç olarak dijital paralar günümüze geldikçe teknolojik gelişmelerle birlikte günlük hayatın içerisine girmiştir. Dijital paraların kullanım alanları her geçen gün daha da

artmaktadır. Farklı sektörlerde farklı ürünlerde dijital para ile hem üretim hem de dağıtım sağlanmaktadır. Günümüzde dijital para kullanarak geleneksel parayla yapılabilen neredeyse tüm işlemler yapılabilir hale gelmiştir. Böylelikle Dijital paranın kâğıt ve madeni paradan çok daha kolay ve hızlı işlem sunması bireyler başta olmak üzere kurumsal şirketlerinde alışverişte, banka işlemlerinde, marketlerde, kısacası hayatın neredeyse her alanında kullanımına katkı sağlamıştır. Dijital para piyasası yatırımcıların döviz kurları gibi günlük farklı dijital paraların hem ülkelerin para birimleri hem de kendi içerisindeki farklı dijital para birimlerinin kendi içerisinde değişimini etkili hale getirmiştir. Dijital paraların değişkenliğe açık yapısı ve çoğunluğunun bir merkeze bağlı olmaması kullanım alanlarını da etkilemektedir. Bununla birlikte dijital para ile işlem yapılan alan sayısı günümüzde hızlı bir şekilde artmıştır (kuveytturk.com).

3.1. Dijital Para Birimlerinin Uluslararası Ticaretteki Etkileri

Günümüzde Endüstri 4.0 değişimi sonrasında her sektörde yapay zeka, makine öğrenmesi, nesnelerin dijitalleşmesi ve blokzincir teknolojisi gibi kavramlar dijitalleşmenin bireylerin ve kurumların her alanına girdiği belirtilmiştir. Finans sektöründe ise dijitalleşme günümüzde her alana girmiştir. Bankacılık işlemleri başta olmak üzere uluslararası ticarette dijital ürünlerin kullanımı yoğunlaşmıştır. Bu gelişmelerle birlikte dijital ürünlerin kullanımı ticaretteki maliyetleri de azaltmıştır. Ticaretteki operasyon işlemleri hızlandırılmış ve pazarlamayı dijital alanlara taşıyarak pazarlama ve ticari sınırlar uluslararası düzeyde genişlemiştir. Emek yoğun piyasanın etkili olduğu piyasalarda dijitalleşmeyle daha fazla gelir elde edilmiştir. Dijital yeniliklerin sistemleşmesi süreci her sektörde potansiyel pazarı genişleterek iç ve dış ticaretin ivme kazanmasına sermayenin büyümesine neden olmuştur.

Teknolojinin üretimden tüketime her süreci hızlandırdığı bu akımda paranın yapısının ve parasal işlemlerin geleneksel yapısıyla aynı kalması beklenmemelidir ki bu dönüşüm elbette ekonomik aktivitenin tabanı olan paranın formunda da değişikliğe neden olmuştur. Dijitalleşme, finans sektörüne bağlı endüstrilerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğun bir biçimde kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Teknoloji temelli uygulamaların çeşitlenmesi, karmaşık hale gelmesi ve hızla değişmesi, ülkelerin ekonomik yapılarını ve işleyiş süreçlerini bu gelişmelere uyum sağlayacak şekilde yeniden düzenlemelerini zorunlu kılmaktadır.

Uluslararası ticaretteki teknolojik sistemin alt yapısı sanayi devrimi sonrasında oluşmaya başlamıştır Üretimin ve emeğin sonucunda ortaya çıkan ticareti tetikleyen sanayi devrimlerinin sonucunda uluslararası ticarette de kullanılan paranın türlerinde de değişim başlamıştır. Meydana gelen bu değişim ve dönüşümler ve devamında da yeni para değişimi sistemlerinin ortaya çıkması para sisteminin de değişmesinin önünü açmıştır. Günümüzde de teknolojinin derin etkilerini barındıran paranın formundaki değişimi incelemede geçmişte izlenen yolların incelenmesine başlamıştır. Birçok ülke uluslararası ticarette rekabet ettiği ülkelerin ekonomik olarak önüne geçmek için uluslararası ticaretin hem güvenli hem de hızlı yapılabilmesi için dijital ürünler geliştirmeye ve ticaret ettikleri ülkelere bu ürünleri satmaya başlamıştır.

Günümüz uluslararası ticaretinde, fiziksel para ile birlikte bilişim teknolojilerinin gelişmesi sonucunda tamamen dijital ortamda oluşan ve somut bir karşılığı bulunmayan banka mevduatları da yaygın biçimde kullanılmaktadır. Bu tür mevduat, banka kartları veya benzeri araçlar aracılığıyla sektörel bir sınırlama olmaksızın çeşitli mal ve hizmet ödemelerinde kullanılabilmektedir. Literatürde bu yapıya "kaydi para" adı verilmektedir. Kaydi para mekanizması, kredi olarak sisteme ayrılan miktarın sistem içinde defalarca döngüsel olarak kullanılmasıyla bankalardaki mevcut fiziki paranın kat ve kat üstünde mevduat oluşturmasına olanak verecek şekilde çalışmaktadır. Böylece bankalardaki ödünç alınan mevduat miktarı, ödünç verilen mevduat miktarını aşarak genişletmektedir. Bu sistemin aracı, önceki dönemlerde kredi kartı veya banka kartı olarak ayrılan plastik veya çipli kartlardır (Akdiş, 2011:152-153). Kredi kartlarının devamında akıllı telefonlar ya da akıllı saatlerin içerisinden yapılabilen sanal kredi kartlarıdır. Bu kartlarda dijitalleşmenin bir ürünü olarak uluslararası ticarette kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde uluslararası ticarette ekonomik döngünün ilerleyebilmesi için kağıt olmayan paraya elektronik paralarında kullanımı hizmete sunulmuştur. Dar kapsamlı elektronik paranın e-ticaret sisteminde kullanılmak üzere nakit paranın alternatifi olarak ortaya çıktığı görülmüştür (Salihoğlu,2019: 17)

Uluslararası ticarette özellikle pandemi sonrası dönemde nakit akışından çok dijital para kullanımına geçilmeye başlanmıştır. Blokzincir başta olmak üzere birçok dijital ödeme yöntemi kullanılarak ticaret yapanların kendi arasında maliyeti azaltmaya başlamıştır.

Uluslararası ticarette kullanılan dijital ödeme yöntemlerine örnek verilecek olursa ilk sırada Akıllı Sözleşmeler- Smart Contracts gelmektedir. Akıllı sözleşmelerde sözleşme şartlarına uyum sağlanması gerekmektedir. Herhangi bir uyumsuzluk halinde sözleşme kendiliğinden harekete geçmektedir. Ticarette kullanılan bu sözleşmelerle teknoloji yardımıyla dolandırıcılık ve sözleşmenin ihlal edilmesi gibi durumları engellemek, hukuki masrafları ise en aza indirmek amaçlanmıştır (Luu, Saxena, Olickel, Hobor, Chu, 2016). İkinci kullanılan yöntemse dijital kimliklerdir. Dijital kimlikler sayesinde kimlik istenmesinden dolayı sürecin uzaması ve ticaretin yavaşlamasından dolayı dijital kimlikler ile kişilerin ve kurumların ticarette ihtiyacı olan ürüne hızlı bir şekilde ulaşmasına yardım sağlamıştır. Uluslararası ödeme altyapısı sağlayan bir firma tarafından uluslararası ticarete konu olan ürünlerin ödemesinde kullanılmak üzere Blokzincir altyapısına sahip dijital kimlik sistemi kullanılmaktadır.

Dijital teknolojilerin, herhangi bir aracı kuruma ihtiyaç duymadan bireyler arasında doğrudan para transferine imkân sağlaması, finansal işlemler açısından yeni bir yön çizmiştir. Blokzincir altyapısı kullanılarak geliştirilen pek çok ticari finansman modeli bulunmaktadır. Bu modellere; P2P finansman, kitlesel fonlama, mikro finans uygulamaları, sendikasyon kredileri ile bağış ve yardım toplama yöntemleri örnek verilebilir. Blokzincir teknolojisinin tedarik zinciri yönetimine sağlayabileceği katkılar arasında; işlem maliyetlerinin azaltılması, işlem sürelerinin kısaltılması, üçüncü taraf müdahalelerinin sınırlanması, şeffaflık düzeyinin artırılması ve süreçlerin izlenebilir hale gelmesi yer almaktadır. Uluslararası ticarette en yaygın taşımacılık şeklinin deniz yolu taşımacılığı olması nedeniyle, dijitalleşmenin ortaya çıkardığı teknolojik yeniliklerin önemli bir bölümü bu alanda yoğunlaşmış ve deniz taşımacılığında operasyonel verimliliği artırmaya yönelik çözümler geliştirilmiştir.

Sonuç olarak dijitalleşen ürünlerin deniz taşımacılığında yoğunlaşması ile ticaret sektöründe alışveriş hızlanmıştır. Deniz taşımacılığı alanında faaliyet gösteren küresel bir işletme, gemi filolarının izlenmesi, konteynerlere ilişkin belgelerin hazırlanıp güvenli biçimde saklanması ve mal transferinin sorunsuz şekilde tamamlanması için blokzincir temelli bir sistemden yararlanmaktadır. (Ünsal, Kocaoğlu, 2018, 56-57).

3.2. Merkez Bankasi Dijital Parası(CBDC)'nın Uluslararası Ticarete Etkisi

Pandemi sonrasında küresel ticaret yapısı, dijital teknolojilerin yaygınlaşması ve altyapıların dönüşmesiyle birlikte önemli bir değişim sürecine girmiştir. Bu süreç, uluslararası ticarette paranın kullanım alanını ve işlevsel özelliklerini yeniden tanımlayan kapsamlı bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Merkez bankaları tarafından ihraç edilen dijital para birimleri (CBDC'ler), devlet güvencesi altında çıkarılan ve resmi geçerlilik taşıyan elektronik para türleri olarak dikkat çekmektedir. Dijital paranın tarihsel gelişim süreci, kripto varlıklardan ayrışan temel yönleri ve CBDC uygulamalarının küresel ticaret sistemi üzerindeki etkileri giderek daha fazla önem kazanmaktadır. CBDC'ler yalnızca teknolojik bir gelişme olarak değerlendirilmemekte; aynı zamanda parasal egemenlik, ekonomik istikrar ve toplumsal yapı açısından stratejik bir dönüşüm aracı olarak ele alınmaktadır. (Adrian & Mancini-Griffoli, 2021).

2008 Ekonomik Krizi'nden sonra dünya geneline birçok ekonomik kriz meydana gelmiştir. Ancak pandemi dönemi ile birlikte uluslararası ticarette de bir kriz meydana gelmiştir. Ürün alımının ülkeler arasında kısıtlanması ve para birimlerinin birbirleri ile değişiminin azaltılması finansal sisteme olan güveninde azalmasına yol açmıştır. Bu durumla birlikte para birimlerinin de alternatif olanları ortaya çıkmıştır. Satoshi Nakamoto tarafından geliştirilen Bitcoin, finansal sistemlerde merkeziyetsiz bir yapının mümkün olabileceğini göstererek, şeffaflık ve güvenlik gibi ilkeleri öne çıkaran kripto para döneminin başlangıcına zemin hazırlamıştır (Yermack, 2018).

Uluslararası ticarette de ülkelerin birbirleriyle olan mal alışverişinin yavaşlaması **ve** maliyetlerle harcanan zamanın artması dijital paraların kullanımının hızlanmasına yol açmıştır. Ülkelerin merkez bankaları da bu duruma önlem almaya çalışmıştır. Merkez bankaları da güncel dijital paralar çıkararak ülkelerin ticaretin kendi içerisinde güvenli ve daha az maliyetle ticareti yapmaya çalışmışlardır. Ülkelerin merkez bankaları dijital paraları (CBDC'ler), hem kamu kurumlarının hem de finansal kurumlar için regülasyon ile inovasyonu birleştiren bir çözüm olarak ortaya çıkmıştır. CBDC'ler, devlet destekli, merkez bankası garantili ve yasal geçerliliğe sahip dijital para biçimleri olup, dijital ekonomiye geçiş sürecinin tam merkezinde yer almaktadır (Auer, Cornelli & Frost, 2022).

Merkez bankalarının ürettiği dijital para olan CBDC, merkez bankasının doğrudan sorumluluğunda olan dijital bir yükümlülüktür. Ulusal para birimlerinin dijital formu olarak açıklanabilmektedir. Geleneksel sisteme ait para ile aynı hukuki statüye sahiptir. Teknolojik

açıdan dijital platformlarda işlem görür. CBDC'lerin çeşitli özellikler taşıması gerekmektedir. Bu özellikler şu şekilde sıralanabilir;

1) Yasal Geçerlilik: CBDC'ler, vergiler ve borçlar için resmi ödeme aracı olarak kullanılabilir.
2) Merkez Bankası Garantisi: Diğer dijital paralardan farklı olarak devlet tarafından güvence altındadır (Adrian & Mancini-Griffoli, 2021).
3) Şeffaflık ve İzlenebilirlik: Dijital paraların saklandığı veri merkezlerinin veya merkezi veri tabanları üzerinden yürütülen işlemler, sistemsel şeffaflık sağlar.
4) Doğrudan Kullanım: Bireyler veya kurumlar doğrudan CBDC cüzdanlarına sahip olabilmektedir. Bu nedenle ticari bankalara ihtiyaç duyulmadan ödemeler yapılabilir (European Central Bank, 2023).

CBDC'ler hizmetine sunuldukları bireyler ya da kurumlara göre ikiye ayrılmaktadır. Perakende ve Toptan olmak hizmete sunulmuştur. Perakende CBDC, bireylerin günlük finansal işlemlerinde kullanabilecekleri dijital bir ödeme aracıdır. Bu tür dijital paralar; nakitsiz ödemeler, kişiler arası para transferleri ve devlet desteklerinin iletilmesi gibi işlemlerde doğrudan kullanılabilmektedir. Özellikle finansal sisteme erişimi sınırlı olan bireylerin dijital ortama dahil edilmesi açısından önemli bir araçtır (Kosse, Mattei & Tamegai, 2022). Buna karşılık, toptan CBDC'ler, merkez bankaları ile ticari bankalar arasındaki yüksek tutarlı finansal işlemlerin hızlı, şeffaf ve güvenli bir biçimde gerçekleştirilmesini amaçlamaktadır. Bu yapılar, menkul kıymet takasları ve ödeme sistemlerinde kullanılmaya uygun bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir (BIS, 2023).

CBDC'ler ile dijital paralar arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Başlıca farklılığı dijital paraları bireyler daha çok tercih ederken CBDC'leri kurumlar ve diğer ülkelerin merkez bankaları daha çok tercih etmektedir. Detaylı olarak aralarındaki farklar incelenecek olursa, işlevlerine ve hukuki dayanaklarında farklılıklar oluşmaktadır. CBDC'ler, dijital paralardan farklı olarak sistematik riskleri azaltmayı, makroekonomik istikrarı sağlamayı ve merkez bankasının para politikası etkinliğini sürdürmüşlerdir (Kosse, Mattei & Tamegai, 2022).

Uluslararası ticarette kullanılan CBDC'ler Geleneksel sistemin kullanıldığı ödeme sistemlerinde, örneğin SWIFT işlemleri gibi, yavaş, pahalı ve çoğu zaman muhabir bankaların hızına bağlıyken kurumlar veya ülkeler içinde maliyeti artırmaktadır. Ancak CBDC tabanlı sistemler maliyeti azaltıp transfer hızını da artırırken geleneksel sistemdeki

sorunları ortadan kaldırabilmektedir. Böylelikle uluslararası ticarette ödemeler anlık, düşük maliyetli ve şeffaf hale getirmektedir (FATF, 2022). CBDC'lerin yasal statü kazanması için birçok ülkede hukuki düzenleme yapılmıştır. Uluslararası ticarette kullanılması için ülkeler ulusal para mevzuatlarının güncellemişlerdir. Pek çok ülkenin merkez bankası yönetmeliklerinde yer alan yalnızca fiziksel para biriminin ihraç edilmesini öngörülmesini düzenlemeye başlamış ve dijital para içinde yönetmelikler düzenlemeye başlamışlardır. CBDC'lerin yasal ödeme aracı olabilmesi için hukuki yenilikler yapılmaya başlanmıştır (Adrian & ManciniGriffoli, 2021).

Türkiye'de de dijital paraların kullanılması ve güvenilirliğinin artırılması için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, "Dijital Türk Lirası İşbirliği Platformu" kapsamında CBDC'nin hukuki statüsünü belirlemek üzere 2023 yılında mevzuat çalışmalarını başlatmıştır (TCMB, 2023).

CBDC'nin geleneksel para sisteminden farklı olarak paranın değer ölçüsü, değişim aracı ve tasarruf aracı olarak görülmemektedir. Tam tersine hızlı ve güvenilir bir ödeme biçimini tanımlamaktadır. CBDC'lerin ortaya çıkışıyla birlikte, kâğıt ve madeni paralarda bulunmayan programlanabilirlik, koşula bağlı harcama, anlık vergi tahsilatı gibi yeni işlevler gündeme gelmiştir. Bu durum, dijital paranın yalnızca bir ekonomik araç olmaktan çıkarak, teknolojik ve yönetsel bir mekanizma niteliği kazanmasına katkı sağlamıştır (Yermack, 2018). Bunun yanı sıra, CBDC uygulamaları, ülkelerin belirli para birimleri veya altın biriktirmek zorunda kalmadan parasal egemenliklerini sürdürme imkânı sunarak, ekonomik egemenlik tartışmalarını yeniden açığa çıkarmıştır. Geleneksel sistemde merkez bankaları piyasalara dolaylı yollarla müdahale ederken, dijital para altyapısı sayesinde ülkeler finansal piyasalara daha doğrudan ve etkili biçimde yön verme kapasitesine sahip olmuştur.

Ayrıca, CBDC'lerin para üzerinde devlet kontrolünü güçlendirmesi, finansal özgürlükler üzerinde baskı oluşturma potansiyeli nedeniyle eleştirilere konu olmaktadır (Eichengreen, 2022). CBDC'lerin bireyler ve kurumlar tarafından doğrudan merkez bankasında açılan hesaplarda tutulabilmesi, ticari bankaların aracılık işlevini zayıflatarak, finansal aktarım süreçlerinin büyük ölçüde merkez bankasının sorumluluğuna geçmesine yol açmaktadır. Bu durum, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ticari bankaların mevduat kayıpları yaşamasına neden olabilecek bir risk alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla, pek çok ülke ile birlikte gelişmekte olan ülkelerde ekonomik döngüyü sağlayan sistemde de özellikle bankacılık sisteminde iki katmanlı sistem uygulanmaya başlanmıştır. Bu sistemde merkez

bankası + ticari banka dağıtımı modeli ortaya çıkmıştır. Bu risk bankacılık sisteminde iki katmanlı sistemler uygulanarak azaltılmıştır (Kosse, Mattei & Tamegai, 2022). CBDC'ler, ekonomik krizlerin dönemlerinde bankacılık sistemi üzerinde yaşanılan panik durumu yerine "dijital panik" riskini gündeme gelebilir ancak. Bu durumun sonucunda dijital bankacılık sisteminde likidite yönetimi ve güven endeksleri açısından CBDC sistemlerinde daha hassas düzenlemeler gerektirmektedir (IMF, 2022).

Sonuç olarak CBDC'lerin kullanılması ve yaygınlaşmasıyla birlikte birçok ülke uluslararası ticarette rekabet gücünü artırmış ve ihtiyacı olan ürünlere hem hızlı hem de maliyeti az bir şekilde ulaşmaya başlamıştır. Geleneksel para sistemini kullanan ülkelerin merkez bankaları da rekabet için CBDC kullanımını artırmış ve hukuki yönden yeni yasalar düzenleyerek dijitalleşmeyi finans alanında da kullanmaya başlamışlardır. Dijitalleşme ülkelerin uluslararası ticaretteki gücünü de artırmıştır.

4. SONUÇ

Dünya'da Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar gelinen süreçte dijitalleşme hızlı bir şekilde bireylerin ve kurumların ilgisiyle karşılanmış ve destek verilmiştir. Teknolojik gelişmelerin hızlanması ve zamanın bir maliyeti olması, bireylerin her işlemlerinde teknolojik ürünleri kullanmaya sevk etmiştir. Dijitalleşmenin 2000'li yıllar sonrasında Endüstri 4.0 Devrimi'ni beraberinde getirmesiyle her sektörde olduğu gibi finans sektöründe de yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Ticaretinde yine Sanayi Devrimi'nden sonra gelişmesi uzun yıllardır yapılan deniz aşırı ticareti daha hızlı ve teknolojik araçlarla yapılmasını sağlamıştır. Böylelikle taşımacılıkta hızlanmış ve uluslararası ticaret günümüze geldikçe gelişmeye devam etmiştir.

Uluslararası ticaretle birlikte dijitalleşmenin de finans sektörünü etkisi altına alması yeni ürünlerinde ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yeni ürünleri önce bireyler sahiplenmiştir. Ardından kurumlar uluslararası ticarette dijitalleşmenin etkisiyle teknolojik ürünler kullanmaya başlamışlardır. Endüstri 4.0 Devrimi ile birlikte Dijital dönüşümde başlamıştır. Ülkelerin finans sektörü ve ticaret sektörlerini de etkileyen dijitalleşme ile birlikte her ticaret maliyet ve zaman açısından önemli hale gelmiştir. Pandemi sonrası dönemde de tüm dünyada önemli hale gelen ticaret geleneksel sistemden ayrılmak zorunluluğunda kalmıştır. Pandemi döneminden günümüze gelinen süreçte uluslararası ticaret ülkeler açısından önemli olduğu için dijital altyapının sağlanması da önemli hale gelmiştir. Bunun için uluslararası ticaret içinde merkez bankaları devreye girmiştir. Günümüzdeki dijitalleşme çağında merkez bankalarının rolü, yalnızca para arzını düzenlemek dışında ülkelerin finansal sisteminin teknolojiyle birlikte yeniden kurulmasında aktif bir rol olma yönüne değişmeye başlamıştır. Bunun içinde Türkiye ve birçok ülkede Merkez Bankaları ve TCMB, Dijital Paraları (CBDC'ler), yalnızca dijital ödeme araçları olarak değil, aynı zamanda finansal egemenlik, finansal kapsayıcılık, ekonomik denge ve teknolojik altyapısının bütünleşmesi açısından stratejik olarak önemli hale gelmiştir. Çalışmanın başından sonuç kısmına kadar anlatılan konuda genel itibariyle dijital para kavramının tarihsel gelişiminin tanımı yapılmış ve , CBDC'lerin yapısal ve teknik özellikleri anlatılarak birçok ülkeden CBDC'lerin örnekleri verilmiştir. Ülkelerin regülasyonlar, veri güvenliği, uygulama senaryoları ve teorik çerçevede ortaya koyduğu dönüşümler detaylı biçimde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, CBDC'lerin fırsatlar sunduğu kadar, dikkatli ve çok boyutlu planlanmadığı takdirde sistemik riskler doğurabileceğini de genel olarak anlatılmıştır. Ancak CBDC'ler genel olarak tüm ülkelerdeki merkez bankaları tarafından ve TCMB tarafından dijitalleşme sürecinin sonucu olarak yeni nesil paralar olarak anlatılmıştır. Geleneksel para tanımının ötesine geçen dijital paralar, ülkelerin programlarını düzenlemiş ve ülkelerin izlenebilirlik gibi ilave işlevlerini yerine getirerek merkez bankalarının elindeki araçları genişletmiştir.

Sonuç olarak ülkelerin uluslararası ticarette rekabet halinde olması ve diğer ülkelerin ticarette önüne geçme isteğinin bulunması değişim aracı olarak görülen paranın da geleneksel sistemden çıkarak teknolojik sisteme dahil olunmasına yol açmıştır. Bu durumda merkez bankalarının bulundukları ülkelerin ekonomik sistemlerini geliştirmek ve uluslararası ticaretin gelişmesini sağlamak için CBDC'leri üretmesine ve hem bireysel kullanıma hem de kurumsal kullanıma sunulmasına yol açmıştır. Uluslararası Rekabette yeni

bir döneme geçildiği için başta Çin ve Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere pek çok ülke CBDC'lerini küresel ödeme sistemlerine dahil ederek uluslararası ticarette önemli bir para birimi olan ABD Doları'nın kullanımı zorunluluğunu da ortadan kaldırarak ABD ekonomisi ve ticaretini de duraklatmaya başlamıştır. Bu durumda uluslararası ticarette önemli bir konumda olan merkez bankası CBDC'lerin birçok ülke tarafından benimsenerek uluslararası ticarette rekabet ortamında daha çok öne çıkacağı gerçeğini gözler önüne sermektedir.